

## РЕЦЕНЗІЯ

декана гуманітарно-педагогічного факультету  
Національного університету біоресурсів і природокористування України,  
кандидата філософських наук, доцента **САВИЦЬКОЇ Інни Миколаївни**  
на дисертацію **ПУСТОВОЇ Світлани Олександрівни**  
на тему: **«Формування екологічних цінностей у студентів соціономічних професій»**,  
подану на здобуття ступеня доктора філософії  
зі спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки»  
галузі знань 01 «Освіта/Педагогіка»

**Актуальність та доцільність дисертації.** Зміна клімату, забруднення повітря, води й ґрунтів, виснаження природних ресурсів, втрата біорізноманіття, накопичення відходів та порушення екологічної рівноваги, на жаль, впливають на здоров'я і якість життя людей та перспективи розвитку суспільства. Сучасні екологічні проблеми потребують не лише технологічних і економічних рішень, а й зміни ціннісних орієнтацій, способу мислення та поведінки людини. Тому перед вищою освітою постає завдання підготувати фахівця, який не лише набув певних компетентностей, а й усвідомлює особисту та професійну відповідальність за стан довкілля.

Особливого значення ця проблема набуває у підготовці студентів соціономічних професій, професійна діяльність яких пов'язана з безпосередньою взаємодією з людьми, їх навчанням, вихованням, психологічною підтримкою, соціальним супроводом та формуванням моделей поведінки. Майбутні фахівці соціономічної сфери можуть виступати не лише носіями екологічних цінностей, а й трансляторами екологічно відповідального ставлення до природи у своєму професійному та соціальному середовищі.

Наявність екологічних знань сама по собі ще не гарантує екологічно відповідальної поведінки. Тому важливим завданням ЗВО є створення таких педагогічних умов, за яких екологічні знання набувають особистісного смислу, переходять у переконання, ціннісні орієнтації та виявляються у конкретних діях студентів.

Зважаючи на зазначене, тема дисертаційного дослідження С. О. Пустової на тему: «Формування екологічних цінностей у студентів соціономічних професій» цілком відповідає запитам часу. Його виконання відповідно до основних напрямів та завдань науково-дослідної роботи кафедри педагогіки Національного університету біоресурсів і природокористування України за темою «Теоретико-методичні основи навчально-виховної роботи у природоохоронних та аграрних вищих навчальних закладах» (номер державної реєстрації 0115U003561) підсилює його значущість та актуальність саме для сьогодення.

**Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.** Аналіз тексту дисертації, змісту публікацій С. О. Пустової дозволяє зробити висновок про наукову обґрунтованість і достовірність результатів, отриманих під час науково-теоретичного дослідження.

Педагогічний експеримент з формування екологічних цінностей студентів соціономічних професій проводилося в період із 2023 до 2026 р. на базі Національного університету біоресурсів і природокористування України, Хмельницького національного університету, Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут». На різних етапах у дослідженні брали участь 792 студенти соціономічних професій (спеціальність «Професійна освіта»), зокрема на пілотажному

етапі – 264, на констатувальному – 376, на формувальному – 152. Це дозволяє вважати вибірку репрезентативною щодо генеральної сукупності студентів.

Наукову цінність дисертаційного дослідження С. О. Пустової становлять вперше визначені та обґрунтовані педагогічні умови і розроблена структурно-функціональна модель формування екологічних цінностей у студентів соціономічних професій. Не викликає заперечень обґрунтованість наукових положень і висновків дисертаційного дослідження, які опираються на новітні досягнення в галузі педагогіки, психології, філософії, теорії і методики професійної освіти.

Екологічні цінності як феномен осмислюються в сучасному науковому дискурсі на міждисциплінарному рівні: загальнофілософському, культурологічному, соціологічному, антропологічному, психологічному, педагогічному. Серед обраних дисертанткою методів наукового дослідження найбільш продуктивними, на наш погляд, були *теоретичні*: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, систематизація; *емпіричні*: анкетування, бесіда, пряме і непряме спостереження, метод експертних оцінок, самооцінювання; педагогічний експеримент; *математичної статистики*: оброблення, кількісний і якісний аналіз отриманих даних, описова статистика, кутового перетворення Фішера (критерій  $\phi^*$  Фішера), t-критерій Стюдента; *графічні*: представлення результатів дослідження за допомогою рисунків, таблиць, наочного та порівняльного аналізу отриманих експериментальних даних.

**Структура дисертації** є логічною й обґрунтованою, що дозволило здобувачці охопити предмет дослідження. Робота складається з анотацій, вступу, трьох розділів, висновків, загального висновку, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 300 сторінок та містить 20 таблиць і 5 рисунків.

У *вступі* подано обґрунтування вибору теми дослідження, зазначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, гіпотезу та методи дослідження; експериментальну базу та організацію дослідження; розкрито наукову новизну та окреслено практичне значення одержаних результатів, надано відомості щодо їх упровадження та апробації, кількості публікацій дисертантки, в яких відображено основні положення роботи, авторський внесок в роботи, написаних у співавторстві.

Робота має виважений науковий апарат. Авторка переконливо доводить актуальність обраної теми, чітко визначає мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження.

У *першому розділі* «Теоретичні основи формування екологічних цінностей у студентів соціономічних професій» з'ясовано, що теоретичну основу формування екологічних цінностей становлять такі наукові концепції: сталого розвитку, освіти для сталого розвитку, аксіологічна, екоцентрична, культурологічна, екопсихологічна, біоетична та компетентнісна концепції, які в сукупності забезпечують формування ціннісного ставлення до природи, екологічної відповідальності та готовності до екологічно доцільної професійної діяльності. Імпонує аналіз висвітлення окремих аспектів цінностей з позицій різних наукових підходів. Авторка доречно зазначає, що педагогічний підхід переводить теоретичні виміри у практичну площину, розглядаючи цінності як цільову домінанту, зміст і результат процесу виховання та соціалізації, що трансформуються в особистісні якості вихованця.

Установлено, що з позиції педагогічної науки екологічні цінності розглядаються як результат цілеспрямованого освітнього впливу, спрямованого на формування у здобувачів освіти стійких переконань, установок, знань та моделей поведінки, спрямованих на відповідальне ставлення до природи та дотримання принципів сталого розвитку.

Поняття «екологічні цінності студентів соціономічних професій» трактується авторкою як інтегративне особистісно-професійне утворення, яке поєднує систему ціннісних

орієнтацій, екологічних знань, практичних умінь і досвіду екологічно відповідальної поведінки, відображає усвідомлене ставлення майбутнього фахівця до навколишнього середовища, ґрунтується на визнанні принципів сталого розвитку й особистої відповідальності за наслідки взаємодії суспільства і довкілля та виявляється у готовності здійснювати професійну діяльність на засадах екологічної доцільності, соціальної відповідальності й забезпечення екологічної безпеки суспільства.

Схвальним є виокремлення у структурі екологічних цінностей студентів соціономічних професій взаємопов'язаних компонентів: ціннісно-мотиваційного, когнітивного, діяльнісного, рефлексивного

У *другому розділі* «Методичні основи формування екологічних цінностей у студентів соціономічних професій» авторкою представлені матеріали щодо узагальнення зарубіжного досвіду формування екологічних цінностей студентів, що засвідчили роль екологічної освіти в міжнародній освітній практиці як важливої світоглядної основи підготовки майбутніх фахівців, а також положення про зумовленість формування екологічних цінностей від системного впровадження принципів сталого розвитку в усі напрями діяльності закладу вищої освіти. Суттєвим авторським здобутком є визначення критеріїв сформованості екологічних цінностей у студентів соціономічних професій: ціннісно-мотиваційного, когнітивного, діяльнісного та рефлексивного, а також їх показників.

Перевагою роботи є визначення та обґрунтування педагогічних умов формування екологічних цінностей у студентів соціономічних професій: спрямованість змісту освітнього процесу на формування екологічних цінностей у студентів соціономічних професій; залучення студентів до практичної природоохоронної та волонтерської діяльності; створення екологічно орієнтованого освітнього середовища з урахуванням принципів аксіопедагогіки; розвиток екологічного мислення та особистісної відповідальності студентів за стан довкілля.

Заслугує на схвалення розроблена структурно-функціональна модель формування екологічних цінностей у студентів соціономічних професій, яка містить концептуальний (мета, принципи та підходи до формування, компоненти); організаційно-змістовий (форми, методи, технології, засоби, етапи, педагогічні умови формування екологічних цінностей) та діагностувальний (критерії, рівні сформованості екологічних цінностей, корекційні заходи, результат) блоки.

У *третьому розділі* «Експериментальне дослідження формування екологічних цінностей у студентів соціономічних професій» авторкою описано зміст та організацію експериментальної роботи, методику формувального етапу експерименту, проведено аналіз та узагальнення результатів експериментальної роботи. Позитивним є те, що дослідниця ґрунтовно описала кожен з етапів експериментального дослідження (пілотажний, констатувальний, формувальний, контрольний).

Дієвість педагогічних умов формування екологічних цінностей у студентів соціономічних професій підтверджено результатами формувального експерименту. Найбільш ефективними формами організації навчання з метою формування екологічних цінностей у студентів соціономічних професій визначено проблемні лекції, практикуми, інтелектуальні та рольові ігри, тренінги, лекції-конструювання, вебінари тощо; методами – творчі, проблемні, змагальні, дискусії, кейс-метод; технологіями – інтерактивні, проєктні, проблемного навчання, інформаційно-цифрові, тренінгові, ігрові, дослідницького навчання, критичного мислення.

Імпонує використання авторкою комплексу методів, зокрема – математичної статистики – для оцінки вірогідності різниці між відсотковими частинами двох вибірок (контрольної та експериментальної груп), та для порівняння середніх значень вибірок

у контрольній та експериментальній групах, підтвердження достовірності отриманих результатів.

Загалом, дисертація є завершеним науковим дослідженням, виконаним на високому теоретико-методологічному та практичному рівні, що відповідає чинним нормативним вимогам до структури та оформлення дисертацій. Рівень апробації результатів дослідження є достатнім.

Загальні висновки структуровані, відповідають сформульованим завданням, змісту роботи та впливають з її основних положень, чим доводиться, що мета роботи досягнута і всі поставлені завдання виконано.

**Значення одержаних результатів для науки й практики та рекомендації щодо їх можливого використання** полягає в тому, що вони мають, як теоретичний, так і практичний інтерес. Наукова новизна і теоретичне значення одержаних результатів: *уперше*: визначено та експериментально перевірено педагогічні умови формування екологічних цінностей у студентів соціономічних професій: спрямованість змісту освітнього процесу на формування екологічних цінностей у студентів соціономічних професій; залучення студентів до практичної природоохоронної та волонтерської діяльності; створення екологічно орієнтованого освітнього середовища з урахуванням принципів аксіопедагогіки; розвиток екологічного мислення та особистісної відповідальності студентів за стан довкілля; розроблено структурно-функціональну модель формування екологічних цінностей у студентів соціономічних професій, яка складається з концептуального (мета, принципи та підходи до формування, компоненти); організаційно-змістового (форми, методи, навчально-методичне забезпечення, етапи, педагогічні умови формування екологічних цінностей) та діагностувального (критерії, рівні сформованості екологічних цінностей, корекційні заходи, результат) блоків; *уточнено*: критерії, показники (ціннісно-мотиваційний: усвідомлення цінності природи та природних ресурсів; визнання необхідності гармонійної взаємодії людини і довкілля; мотивація до екологічно відповідальної поведінки; готовність брати участь у природоохоронній діяльності; когнітивний: знання основ екології та принципів сталого розвитку; розуміння глобальних і локальних екологічних проблем; обізнаність щодо способів раціонального природокористування; здатність аналізувати екологічні ситуації; діяльнісний: участь у природоохоронних заходах; дотримання екологічно доцільних моделей поведінки; здатність застосовувати екологічні знання у професійній діяльності; вияв ініціативи у реалізації екологічних проєктів та рефлексивний: усвідомлення особистої відповідальності за стан довкілля; здатність оцінювати власні екологічні вчинки; прагнення до самовдосконалення у сфері екологічної культури; готовність сприяти поширенню екологічних цінностей у професійній діяльності) та охарактеризовано рівні (низький, середній і високий) сформованості екологічних цінностей у студентів соціономічних професій; *удосконалено* зміст та організацію освітнього процесу формування екологічних цінностей у студентів соціономічних професій; *подальшого розвитку дістали* теоретичні засади і практичні аспекти методики формування екологічних цінностей у студентів соціономічних професій; розуміння сутності екологічних цінностей студентів соціономічних професій як інтегративного особистісно-професійного утворення, яке поєднує систему ціннісних орієнтацій, екологічних знань, практичних умінь і досвіду екологічно відповідальної поведінки, відображає усвідомлене ставлення майбутнього фахівця до навколишнього середовища, ґрунтується на визнанні принципів сталого розвитку й особистої відповідальності за наслідки взаємодії суспільства і довкілля та виявляється у готовності здійснювати професійну діяльність на засадах екологічної доцільності, соціальної відповідальності й забезпечення екологічної безпеки суспільства.

**Практичне значення дисертаційного дослідження** полягає в проведенні заходів з упровадження в освітній процес педагогічних умов формування екологічних цінностей у студентів соціономічних професій (доповнення змісту навчальних дисциплін матеріалом з акцентом на поглиблення екологічних знань студентів у професійній діяльності; використання міждисциплінарного підходу; введення вибіркового дисциплін екологічного спрямування; упровадження спецкурсу «Екологічна етика»; участь студентів у волонтерських екологічних проєктах, екологічних акціях; проведення ярмарків, тренінгів, конкурсів, тощо; організація діяльності студентського клубу «Екологічна майстерня»; розроблення кожним студентом індивідуальної програми удосконалення екологічних цінностей), використанні таких форм (проблемні лекції, практикуми, інтелектуальні та рольові ігри, тренінги, екологічна лабораторія, міждисциплінарна майстерня, лекцій-конструювання, індивідуальні консультації, самостійна робота, вебінари), методів (творчі, проблемні, змагальні, дискусії, дебати, кейс-метод, робота в групах, мозкового штурму, індивідуальні завдання), технологій (інтерактивні, проєктні, проблемного навчання, інформаційно-цифрові, тренінгові, ігрові, дослідницького навчання, критичного мислення) та засобів (навчально-методичні; інформаційно-комунікаційні: мультимедійні презентації, відеоматеріали; наочні; практичні; соціально-комунікативні; екологоорієнтованого освітнього середовища) навчання.

Матеріали дослідження використано науково-педагогічними працівниками у процесі підготовки та викладання курсів «Психологія праці та екокультури особистості» «Формування ціннісного світогляду», «Валеологія та основи медичних знань», «Правова культура особистості», для проведення позанавчальних заходів.

**Повнота викладення результатів в опублікованих працях.** Основні положення дисертації висвітлено в 22 наукових працях, з яких 7 статей у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України, стаття у науковому виданні іншої держави, розділ у колективній монографії, стаття в іншому виданні, 12 тез наукових доповідей.

**Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності.** Порушень академічної доброчесності в дисертації та наукових публікаціях, у яких висвітлено основні наукові результати дисертації, не виявлено.

Схвалюючи стратегію і тактику наукового пошуку авторки, у порядку наукової дискусії вважаємо за доцільне висловити певні **зауваження і побажання**:

1. У дисертації зазначено, що тема дослідження виконувалася в межах науково-дослідної роботи кафедри педагогіки Національного університету біоресурсів і природокористування України за темою «Теоретико-методичні основи навчально-виховної роботи у природоохоронних та аграрних вищих навчальних закладах». Водночас, на нашу думку, доцільним було б більш чітко окреслити, у чому саме полягає науковий внесок представленого дослідження у розроблення цієї комплексної теми, зокрема конкретизувати, яким чином отримані результати щодо формування екологічних цінностей у студентів соціономічних професій розширюють або доповнюють наукові напрацювання кафедри у сфері організації освітнього процесу в закладах вищої освіти.

2. Концептуальний блок структурно-функціональної моделі (рис. 2.1) описує принципи та підходи до формування екологічних цінностей у студентів соціономічних професій. Авторка зазначає, що методологічну основу цього процесу забезпечує комплексне використання аксіологічного, екоцентричного, інноваційного, особистісно орієнтованого, системного, діяльнісного, міждисциплінарного, культурологічного, акмеологічного, екопсихологічного та синергетичного підходів. З тексту дисертації не зовсім зрозуміло, які із перерахованих підходів і як саме, упроваджувалися у формування екологічних

цінностей у студентів соціономічних професій. Це питання потребує ґрунтовнішого вивчення у подальших дослідженнях.

3. Визначаючи педагогічні умови формування екологічних цінностей у студентів соціономічних професій, авторка наводить достатньо широкий їх перелік, далі виокремлюючи найбільш результативні за допомогою методу експертних оцінок. В якості рекомендації можна висловити побажання щодо застосування методів факторного (дисперсійного) аналізу для визначення провідних педагогічних умов, оскільки ці методи дозволяють отримати більш точний та обґрунтований результат.

Проте, висловлені зауваження і побажання мають рекомендаційний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку роботи. Вони викликані інтересом до цього дослідження, новизною та актуальністю окреслених у дисертації питань і свідчать про творчий характер роботи та спроби вирішення теоретично складних і практично важливих проблем сучасної педагогічної науки.

**Висновок.** Дисертація на тему: «Формування екологічних цінностей у студентів соціономічних професій» відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження вимог до оформлення дисертації», Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року, а її авторка Пустова Світлана Олександрівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки» галузі знань 01 «Освіта/Педагогіка».

**Рецензент** декан гуманітарно-педагогічного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України, кандидат філософських наук, доцент Інна САВИЦЬКА